

Covid-19, Kapitalizm ve Devlet'in Düzenleyici Rolü

Covid 19, Capitalism and the Regulatory Role of the State

Neslişah L. BAŞARAN LOTZ*

Öz

Bu yazı Robert Boyer'nin *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) kitabından yola çıkarak son on yıllarda kapitalizmin yönelimlerinin Covid-19 krizi ile ne tür sonuçlar doğurduğunu ve devletin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını inceliyor. Yazı, regülasyon teorisinin krizler, kurumlar ve özel olarak da devletin ekonomideki rolüne dair analizleri çerçevesinde Covid-19'un yarattığı ekonomik ve toplumsal krize nasıl yaklaşılması gerektiğini ele alıyor. Yazıda ayrıca, regülasyon teorisinin tespitleri, eleştirel siyasal iktisat alanında çalışan diğer iktisatçı ve sosyal bilimcilerin pandemi ve kapitalizm ilişkisine dair değerlendirmeleri ile karşılaştırılıyor. Yazıda, bir yandan pandemiden önce kapitalizmin kriz dinamikleri öte yandan da Covid-19 pandemisi ve pandemiye karşı alınan önlemlerin mevcut sisteme etkisi tartışılıyor. Yazının ön plana çıkardığı tespitlerden biri, Covid-19'un yeni bir kriz ortaya çıkarmadığı, kapitalizmin on yılı aşkındır içinde bulunduğu krizi derinleştirdiği yönündedir. Yazıda ayrıca sağlık krizinin, kapitalizmin mekanizmaları dolayısıyla ortaya çıktığı ve yine o mekanizmalar dolayısıyla çözülemediği irdeleniyor. Yazının temel sorunsalı kapitalizmde devletin rolünün nasıl tanımlanması gerektiği ve günümüz ekonomik sisteminde devlet müdahalesinin istisnai olup olmadığıdır. 1980'ler sonrası dünyada ve Türkiye'de etkili olan neoliberal söylem ve politikalara devletin küçüleceği ve ekonomik alana giderek daha az müdahil olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Oysaki 2008 krizi ve şimdi de Covid-19 pandemisi, devletin düzenleyici rolünün azalmadığını bilakis arttığı göstermektedir. Bu yazının amacı da regülasyon ekolünün pandemi vesilesiyle yaptığı değerlendirmeleri gündeme getirerek, kapitalizmde devletin düzenleyici rolünün ve ulus-devletin belirleyiciliğinin altını çizmek ve Türkiye kapitalizminin gelişiminde devletin rolü konusundaki değerlendirmelere teorik ipuçları sunmaktır. Yazının ortaya koyduğu tespit, pandemi sürecinde bir taraftan ulusaşırı şirketler güçlenirken öte yandan da ulus-devletlerin ekonomi üzerindeki etkisinin artmasıdır. Özellikle hükümetlerin almak durumunda kaldığı ekonomik tedbirler sosyal devletin gerekliliğini yeniden gündeme getirmiştir. Bu da regülasyon teorisinin iddiası ile uyumludur: devletin çeşitli kurumsal şekillenmeler ile müdahil olmadığı, salt piyasa kurallarına göre işleyen bir kapitalizm en azından krizler söz konusu olduğunda sürdürülebilir değildir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Regülasyon Teorisi, Siyasal İktisat, Neoliberalizm, Kapitalizm, Robert Boyer

* İstanbul Aydın Üniversitesi, E-posta: nlemanlotz@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2467-1488

Bu makale fikrinin tohumunu atan Cemil Yıldızca'na, değerli katkı ve önerileri için Cihan Özpınar'a ve anonim hakemlere, makalede kullandığım bazı makaleleri gündemime getiren Deniz Yüksekere'te teşekkürler.

Abstract

The article examines the economic and social crisis caused by the Covid-19 pandemic which has affected the world since the beginning of 2020 and tries to relate this to the recent crisis of the capitalist system. To do this, the article focuses on the theory of regulation and to one of its pioneers, French economist Robert Boyer and his recently published book entitled *Les capitalismes   l preuve de la pandémie*, which may be considered as one of the most comprehensive studies published so far in terms of understanding the economic and social "crisis" that arose with Covid-19 pandemic. The article briefly reviews the analysis of regulation theory on crises and institutions and the role of the state in the economy. It highlights the analyses of Boyer on the tendencies of capitalism revealed on the one hand by transnational corporations and on the other hand by the economic role of the nation-states. The article also deals with the arguments of other economists and social scientists of critical political economy on their evaluations on Covid-19 crisis. In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system. The main problematic of the article is about the role the state plays in capitalism and whether state intervention is exceptional or not in today's economic system. The idea that the state will reduce its functions and that it will become less involved in the economic field has dominated the neoliberal discourse and policies in Turkey after the 1980s. However, the 2008 crisis and now the Covid-19 pandemic reveal that the regulatory role of the state has not decreased, but rather increased. The aim of this article is to highlight the regulatory role of the state and the decisive role of the nation-state in capitalism by bringing up the evaluations made by the regulation school on the pandemic, and to provide theoretical clues to the evaluations on the role of the state in the development of Turkish capitalism.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Regulation Theory, Political Economy, Neoliberalism, Capitalism, Robert Boyer

1. Giriş

Covid-19 virüsü 2020 yılı başında birdenbire hayatımıza girerek toplumsal yaşantımızda köklü değişiklikler meydana getirdi. Kapanma, evden çalışma, evrimii eğitim, sosyal mesafe ve cerrahi maske gibi, çoğu insanın belki daha önce hiç deneyimlemediği, pek çok olgu günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. İş yaşamında, eğitimde, sağlık alanında, toplumsal ve kültürel yaşamda bir buçuk yıl içerisinde meydana gelen bu değişiklikler, farklı disiplinlerden sosyal bilimciler ve iktisatçılar için üzerinde çalışılması gereken büyük bir soru işareti oluşturuyor. Bu soru işareti üzerinde çalışan araştırmacılar bir yandan pandeminin yarattığı değişimin boyutlarını ölçmeye ve analiz etmeye çalışırken bir yandan da mevcut teoriler ışığında bu dönüşümün yönünü tayin etmeye, istisnai mi, sistemsel mi olduğunu belirlemeye alışıyor.

Pandemi ilk başladığında "eski normal"e dönüş olmadığını söyleyenler belki azınlıktaydı. Aradan bir buçuk yıla yakın bir süre geçtikten sonra ise "hiçbir Őeyin eskisi gibi olmayacağı" görüşü hâkim hale geldi. Bu bağlamda, Alain Badiou ve David Harvey gibi pek çok yazar "Pandemiden sonra bizi nasıl bir düzen bekliyor?" sorusunu yanıtlamaya yöneldi. Burada düzen ile kastedilen ekonomi, siyaset ve toplumsal yaşam alanlarının tümüdür. Zira pandemi bu alanların   n  de güçlü bir Şekilde etkilemiştir. Bu yazıda, bu alanların   n  de kapsayacak Şekilde g n m z m ekonomik, sosyal ve siyasi düzenini tanımladığını düşündüğüm "kapitalizm" kavramı kullanılacaktır. Dolayısıyla yukarıdaki soruyu "Pandemi sonrasında kapitalizm yola nasıl devam edecek?" Şeklinde yeniden formüle edebiliriz. Baştan söylemek gerekir ki, bu kapsamlı soruya

cevap vermek yazının amacını aşıyor. Öte yandan bu sorunun cevabı iki olgunun analizine dayanıyor: birincisi pandemiden önce kapitalizmin hangi şekilde hüküm sürdüğü ve ikincisi pandemi sırasında kapitalizmin bu mevcut şeklinde ne tür değişiklikler yaşandığı. Yazının amacı, bu iki olguya odaklanarak, 2020 yılının başından beri dünyayı etkisine almış olan Covid-19 sağlık krizinin kapitalist sistemi nasıl etkilediğinin ipuçlarını, son dönemde üretilmiş iktisat ve sosyal bilimler alanındaki çalışmalar ışığında ortaya koyabilmektir. Yazının merkezinde, Fransız iktisatçı ve regülasyon teorisinin de öncülerinden Robert Boyer'nin pandeminin ortaya çıkardığı veriler ışığında "kapitalizmler"¹ incelediği, *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) başlıklı çalışması durmaktadır. Kitabın, Covid-19 ile ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal "kriz"i anlamak açısından şimdye kadar yayınlanmış en kapsamlı çalışmalardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Boyer, içinden geçtiğimiz krizi regülasyon teorisi kapsamında hem tarihsel hem de güncel yönleri ile inceleyerek, krizin günümüz kapitalizminin hangi eğilimlerini geliştirdiği ve hangilerini yeni bir krizin unsurları haline getirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Son dönemde en çok tartışılan başlıklar olan, büyük şirketlerin ulusaşırı yapısı yani kapitalizmin küresel boyutu ile ulus-devletlerin güçlenmesi ve ekonomi üzerinde daha etkili hale gelmeleri olguları arasında bir çelişki olup olmadığı ve bunlardan hangisinin baskın olacağı konusu, Boyer'nin çalışmasının ve dolayısıyla da bu yazının başlıca konularından birini oluşturur. Bir diğeri de içinden geçtiğimiz krizin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusudur. Yazıda, mevcut sağlık krizini kapitalizme dışsal bir olgu olarak mı değerlendirmek gerektiği; krizin geçici mi yoksa sistemi köklü şekillerde değiştirecek türde bir kriz mi olduğu; krizin devletin ekonomideki rolü açısından ne tür değişiklikler getirdiği sorularına yanıt aranacaktır.

Yazının iddiası, Covid-19'un ve ortaya çıkardığı sağlık krizinin kapitalizme dışsal değil tam tersine onunla doğrudan bağlantılı olduğu yönündedir. Başka bir deyişle, Covid-19'un ortaya çıkışı ve dünya çapında hızla yayılması günümüz kapitalizminin işleyiş mekanizmalarından bağımsız değildir, hatta aşağıda da değineceğimiz üzere bunların birebir ürünü olarak değerlendirilebilir (Foster ve Suwandi, 2020; Wallace, 2020)². Öte yandan, 2020'nin ilk aylarında tüm ülkelerin gündemine oturan sağlık krizi, kapitalizmin son on yıllarına damgasını vuran neoliberalizmin sosyal güvenlik, halk sağlığı ve eğitim alanlarındaki zayıflıklarını ve bu alanlarda neredeyse tüm toplumlarda yaşanan eşitsizlikleri gözler önüne sermiştir. Bu konuda da pek çok araştırmacının hemfikir olduğu söylenebilir (Boyer, 2020; Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020; Rodrik, 2020). Covid-19 krizinin gösterdiği bir diğer olgu da kapitalizmin bu sağlık krizi ile baş edecek mekanizmalara sahip olmadığıdır. Özellikle son geldiğimiz noktada, virüse karşı aşının üretilmiş olmasına rağmen dünya çapında bir aşılamanın mümkün olmayışı, üretimin küresel ölçekte

1 Boyer, dünya ölçeğinde kapitalizmin çeşitli şekillerde hüküm sürdüğüne dikkat çekmek için "kapitalizmler" terimini kullanıyor. Buna göre tek bir "piyasa ekonomisi" söz konusu değildir. Her toplumda piyasa, devlet, şirket ve sivil toplumfarklı özelliklere sahiptir ve bu durum kurumsal şekillenmelere de yansır. Buradan yola çıkarak, tekelci kapitalizm, karma ekonomi kapitalizmi, kolektif kapitalizm vb. gibi farklı kapitalizm modellerinden bahsedilebilir (2015, s.201-203).

2 David Harvey bunu metaforik bir anlatımla doğanın son kırk yıldaki neoliberal hor kullanımı karşısındaki "intikamı" olarak niteliyor (2020).

yapıldığı bir sistemde, küresel tedarik zincirlerinin günümüzdeki gelişmişlik aşamasında, dünya ölçeğinde örgütlü kurumlar ve işbirlikleri mevcutken (Dünya Sağlık  rg t   rneğinde olduğu gibi), Covid-19 pandemisinin küresel bir sorun olarak ele alınıp  z lemediğini göstermektedir.

Yazının temel sorunsalı kapitalizmde devletin rolünün nasıl tanımlanması gerektiği ve günümüz ekonomik sisteminde devlet müdahalesinin istisnai olup olmadığıdır. 1980'ler sonrası dünyada ve Türkiye'de etkili olan neoliberal s yem ve politikalara devletin k c leceği ve ekonomik alana giderek daha az müdahil olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Oysaki 2008 krizi ve şimdi de Covid-19 pandemisi, devletin düzenleyici rolünün azalmadığını bilakis arttığı göstermektedir. Bu yazının amacı da regülasyon ekolünün pandemi vesilesiyle yaptığı değerlendirmeleri gündeme getirerek, kapitalizmde devletin düzenleyici rolünün ve ulus-devletin belirleyiciliğinin altını çizmek ve Türkiye kapitalizminin gelişiminde devletin rolü konusundaki değerlendirmelere teorik ipuçları sunmaktır.

Aşağıda Robert Boyer'nin *Les capitalismes   l preuve de la pand mie* (Pandemi Sınavında Kapitalizmler) kitabından yola çıkarak son on yıllarda kapitalizmin yönelimlerinin Covid-19 krizi ile ne tür sonuçlar doğurduğunu ve devletin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını irdelemeye çalışacağım. Bunun için öncelikle regülasyon teorisinin krizler, kurumlar ve özel olarak da devletin ekonomideki rolüne dair analizlerini kısaca gözden geçireceğim. Son olarak, Boyer'nin tespitlerini eleştirel siyasal iktisat alanında çalışan diğer iktisatçı ve sosyal bilimcilerin pandemi ve kapitalizm ilişkisine dair değerlendirmeleri ile karřılařtıracęım.

2. Ekonominin İşleyişinde Kurumların ve Devletin Rolü

Regülasyon teorisi, ilk olarak, 1970'lerde Paris Ekolü olarak da anılan Fransız iktisatçılar tarafından geliştirildi. Eleştirel siyasal iktisat bakış asına sahip bu teori, genel olarak, ekonominin kendi kurumları kadar ekonomi dışı kurumların da ekonomi üzerindeki etkisini araştırır ve bunun için de özel olarak kapitalist ekonominin yeniden düzenlendiği kriz dönemlerine odaklanır. Regülasyon teorisinin 1970'lerde geliştirilmiş olmasının nedeni de Fordist birikim rejiminin bu dönemde yaşadığı krizi anlama çabası olmuştur. Regülasyon teorisinin amaçları, kapitalizmin kurumlarını tanımlamak, kriz eğilimini ve krizlerden çıkış yollarını, kapitalizmin farklı dönemlerindeki birikim rejimlerini ve regülasyon tarzlarını; ekonomik kurumların nasıl toplumsal olarak düzenlendiğini ve bunların ekonomi dışı g lerle ilişkilerini incelemek olarak özetlenebilir (Jessop, 2007, s.3848).³

Robert Boyer'nin öncülerinden biri olduğu regülasyon teorisi, siyasal iktisat yaklaşımına uygun olarak, tarihselliği iktisadi analizin sacayaklarından biri olarak görür. Regülasyon teorisi

3 Regülasyon Teorisi konusunda kapsamlı bir incelemede Bob Jessop ve Ngai-Ling Sum, 1970'lerden sonra teorisinin farklı araştırmacılar tarafından farklı yönlerde iletilmiş olduğuna ve tüm bu değişik yorumları ile 2000'lerde tek bir Regülasyon Teorisi'nden bahsetmenin zorluğuna dikkat çekiyor. Buradan hareketle, yazarlar, regülasyon teorisinin kurumsal ve evrimsel iktisat alanından eleştirel sosyal bilimlere dek uzanan geniş, ilerici bir araştırma programı olarak adlandırılmasını öneriyor (2006, s.2).

özelinde, *Annales* tarih ekolünün ve *longue durée* (uzun süre) kavramı ile bilinen Fransız tarihçi Fernand Braudel'in özel bir etkisi vardır: yani kapitalizmin uzun süreli tarihini yazma iddiası söz konusudur. Bundan kastedilen, üretim biçimi olarak kapitalizmin Avrupa, Çin, Japonya gibi farklı coğrafyalarda ve ülkelerde izlediği yollar ve günümüzde büründüğü formların bütünlüklü bir incelemesidir (Boyer, 2015, s.7). Bu durumda, iktisadi analiz için sadece o andaki ekonomik verileri değil, kapitalizmin uzun ve orta vadeli eğilimlerini de hesaba katmamız gerekir. Regülasyon teorisini iktisat disiplini içerisinde farklı kılan bir diğer unsur da ekonominin sadece ekonominin meselelerine odaklanarak değerlendirilemeyeceği; sağlık, toplum ve siyaset ile ilgili süreçlerin iktisadi analizlere dahil edilmesi; başka bir deyişle, iktisat disiplininin kendisinin sosyal bilimlere dahil edilmesi gerektiği düşüncesidir (Boyer, 2015, s.11). Bu iddiasıyla regülasyon teorisi, sadece iktisatçıların ilgisini çeken bir teori olmaktan çıkarak, sosyal bilimlerin diğer alanlarını da etkilemiş ve disiplinler arası çalışmalara ilham vermiştir (Jessop ve Sum, 2006, s.1).

Kısacası, regülasyon teorisi bakış açısıyla ekonomi sadece piyasadaki ibaret değildir, sosyal bir bütündür ve bu bütün ekonomik ve ekonomi dışı birtakım kurumların uyumu üzerinde ayakta durur. Yani kurumlardan, hukuk kurallarından ve siyasi bir düzenden arındırılmış saf bir ekonomi mümkün değildir. Buna uygun olarak, devlet-ekonomi ilişkisi regülasyon teorisinin başlıca konularından biridir ve teorinin kapitalist sistem analizlerinin merkezinde durur. Liberal ekonomi yaklaşımlarının devlet ve ekonomi ya da serbest piyasayı birbirinden kalın çizgilerle ayıran anlayışına karşı çıkılır ve devlet müdahalesini ekonomiden tamamıyla dışlayan yaklaşımlar eleştirilir.

Regülasyon teorisini diğer siyasal iktisat yaklaşımlarından ayıran özelliği, kapitalizmin sürdürülebilirliğinde kurumların rolüne yaptığı vurgudur. Buna göre kapitalizmde sosyo-ekonomik bir rejim ancak kurucu bir uzlaşmaya dayanıyorsa uzun ömürlü olabilir. Bu anlaşma bir kurumsal inşa ortaya koyar (ücret ilişkisi ve rekabet kuralları gibi), birikimi yönlendirir ve sermaye ve iş gücü arasındaki karşılıklı idare eder. Yeni bir uzlaşma ortaya çıkacaksa bunda mutlaka siyasetin önemli bir rolü olacaktır. Dolayısıyla, kapitalizmin işleyebilmesinin olmazsa olmazları kurumsal şekillenmelerdir. Kurumsal şekillenmelerden kastedilen kurallar, değerler, anlaşmalar, hukuk kuralları, örgütler, ağlar, devlet gibi çeşitli nitelikteki oluşumlardır. Örneğin, ulus-devletin uluslararası ekonomiye entegrasyon şekli de bir kurumsal şekillenmedir.

Kurumlar, normal zamanlar kadar belki de daha fazla, kapitalizmin kriz dönemlerinde önemli bir rol oynar. Kapitalizmde birikim rejiminin istikrarını sağlayan kurallar, kurumlar, örgütler, toplumsal ağlar ve davranış kalıplarının bütünü, regülasyon tarzı olarak adlandırılır (Jessop, 2007, s.3849). Ekonomik ile hukuki/siyasi alanın ilişkisinden doğan regülasyon tarzı hem mevcut ekonomik rejimi mümkün kılar, hem de onun krizlerini belirler (Boyer, 2015, s.33-34). Regülasyon tarzı, ücret ilişkisi, ticari işletme şekilleri, hâkim para sistemi, devlet müdahalesi ve uluslararası sistem üzerinden kendisini gösterir (Jessop, 2007, s.3849).

Regülasyon tarzının güvenilirliğini temelde iki mekanizma sağlar: Bunlardan biri, çeşitli kurumsal şekillenmelerle ilişkilendirilmiş ekonomik davranışların uyum içerisinde olmasıdır; ikincisi de mevcut

düzenleme içerisinde, aşlamayan çatışmalar ve istikrarsızlıklar ortaya çıktığında bu kurumsal şekillenmelerin oyunun kurallarını yeniden dayatması durumudur. Bu süreç siyasi alanın belirleniminin dışında değil, tersine onun müdahaleleriyle işler. Regülasyon teorisinin temel sorusu kapitalimde düzenleyici ve uyum sağlayıcı, özellikle de krizleri atlattıcı bu mekanizmalar ile ilgilidir. Kapitalist ekonominin merkezinde yer alan çok sayıdaki kurumsal şekillenmelerden, kapitalizmin dönemsel olarak i uyumunu ve güvenilirliğini sağlayan mekanizmaların hangileri olduğu sorusunu sorar (Boyer, 2015, s.33).

Burada  n plana çıkan çalışma ilişkilerinin ve ücret piyasasının düzenlenmesidir. Regülasyon teorisine göre ücretliler ve sermayedarların çıkarları arasındaki (alışmanın süresi ve kalitesi konusundaki) karşıtlık klasik iktisat anlayışının  ne s rd ğu gibi, yalnızca iş piyasasındaki rekabet mekanizması ile düzenlenemez. Örneğin, alışma ilişkilerinin düzenlenmesi ile ilgili yasal düzenlemeler tüm devletlerde mevcuttur. Yani siyaset her koşulda bu alana m dahildir (Boyer, 2015, s.36-37).

Pandemi krizinde hem hükümetlerin aldığı ekonomik tedbirler hem de sosyal devletin gerekliliği üzerinden sık sık devletin “geri dönüşü”nden söz edilmektedir. Oysaki regülasyon teorisi açısından bakıldığında “geri dönüş” doğru bir adlandırma olmayacaktır zira bu yaklaşımda devletin çeşitli kurumsal şekillenmeler ile birlikte müdahil olmadığı, salt piyasa kurallarına göre işleyen bir kapitalizm en azından krizler söz konusu olduğunda zaten sürdürülebilir değildir.

Esasında, kapitalizmin belki de ortaya çıkışından itibaren siyaset düşünürlerinin üzerinde tartıştıkları bir konudan bahsediyoruz. “Rekabeti düzenleyecek bir kurum yoksa ve herkes kendi çıkarlarını g zetiyorsa, buradan bir kaos çıkmaz mı?” (Boyer, 2015, s.18) sorusu siyasi ve iktisadi düşüncenin temel sorularından biri olmuştur. 17. yüzyıl itibariyle gelişen kapitalist ekonomi mekanizmalarının nasıl bir siyasi sistem gerektirdiği üzerine kafa yoran toplumsal sözleşme düşünürleri, Thomas Hobbes ve John Locke’un da sistemin düzenlenmesi için devletin gerekliliğine işaret ettiğinin altını çizmek gerekir. Söz konusu düşünürler bu temel çelişkiye “insan doğası” ya da “doğa durumu” kavramıyla işaret ediyorlardı: “rekabetin kaosa yol açmasını nasıl engelleyebiliriz?” sorusuna yanıt arıyorlardı. Devleti oluşturan toplum sözleşmesi bu aşamada devreye giriyordu. Hobbes’a göre insanlar doğaları gereği bencil olduklarından rekabet, güçlü bir siyasi otoritenin yokluğunda her daim şiddetin hüküm sürmesi demekti. Locke’a göre ise rekabet, yine insan doğası gereği kaçınılmazdı ve bireyler bu rekabeti düzenleyecek kurallara uyulmasını kendileri sağlayamayacağı için bu kurallara uyulmasını temin edecek bir siyasi otorite gerekiyordu. Her koşulda amaç rekabetin neden olacağı kaosu düzenleme işlevini üstlenmesi gereken siyasi iktidarın (aslında modern devletin) gerekliliğini kanıtlamaktı (Klosko, 2013, s. 54). Bu rekabeti düzenleyecek olanın piyasanın kendisi olacağını, bu kez insan doğasının karşılıklı değiş-tokuşa dayalı oluşu üzerinden ileri süren Adam Smith oldu (Boyer, 2015, s.18).

Bugün kapitalizm açısından bu soru hala geçerliliğini koruyor: rekabetin kaosa dönüşmesini engelleyecek olan devlet midir yoksa piyasanın görünmez eli mi? Aşağıda, bu soruya özellikle

krizler söz konusu olduğunda “devlet” cevabını vermek gerektiğini, Covid-19 krizi özelinde ve Robert Boyer’in çalışması üzerinden göstermeye çalışacağım.

Ancak öncesinde, kapitalizmin işleyişinde kurumların ve düzenlemenin yani regülasyonun önemini vurgulayan, regülasyon teorisi ile az çok bağlantılı başka yaklaşımlar da olduğunun altını çizmek gerekir. 2000’li yıllarda, kapitalizmde kurumların düzenleyici rolüne odaklanan bu çalışmalar, bu kurumların özellikle neoliberal politikalar döneminde sayısının arttığını tespit eder. Örneğin, David Levi-Faur’un yapmış olduğu çalışmalar, deregülasyon ve devletin küçülmesi söylemi üzerine kurulu neoliberal politikaların baskın hale gelmeye başladığı 1990’lardan itibaren, ekonomiyi düzenleyici kurumların sayısının büyük ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, neoliberal dönem aynı zamanda regülasyonun “altın dönemi”dir (Levi-Faur ve Jordana, 2005, s.6). Düzenleyici kurumlar üzerine çalışan Braithwaite’e göre de neoliberalizm esasında bir pratikten çok bir söylemdir. 1980’lerde Keynezyen sosyal devletten düzenleyici devlete doğru bir dönüşüm olmuştur ve 1990’lardan itibaren devlet çok az şeyi yönetirken çoğu şeyi de düzenlemeye başlamıştır (2008, s.1-12).

Öte yandan Levi-Faur düzenleyici kurumların önemli bir kısmının devlet-dışı olduğunu da tespit eder ve buna bağlı olarak “düzenleyici devlet” yerine “düzenleyici kapitalizm” kavramını önerir (Levi-Faur, 2005; Braithwaite, 2008, s.1). Dolayısıyla “düzenleyici kapitalizm” yaklaşımında devlet araştırmanın merkezinde durmaz; daha çok şirketlerin kendisinin düzenlemede oynadığı rol üzerinde durulur (Braithwaite, 2008, s.4). Regülasyon ayrıca, ulus-devletlerin ötesinde uluslararası düzeyde uluslararası rejimler tarafından da işletilmektedir. (Levi-Faur ve Jordana, 2005, s.7) Kapitalist ekonomide regülasyonun önemi konusunda önemli ipuçları sunmakla birlikte, bu makale özel olarak devletin ekonomideki rolüne odaklandığından, “regülasyon kapitalizmi”ne makalede merkezi bir yer verilmemiştir.⁴

3. Kapitalizmin Pandemi Sınavı

Robert Boyer, Covid-19’un küresel ölçekte bir sorun olmasının üzerinden bir yıl geçmeden, 2020 Ekim ayında yayınlanan, kapitalizmin pandemi sürecinde geçirdiği dönüşümü regülasyon teorisi bağlamında incelediği eserinde, aşağıda ayrıntılı şekilde yer vereceğimiz diğer araştırmacılarla benzer bir tespitten yola çıkıyor: 2020 başından itibaren dünya ekonomisi üzerinde belirleyici bir rol oynayan pandemi aslında yeni bir ekonomik kriz ortaya çıkartmadı, son on yıldır gelişmekte olan, daha da geriye gidersek 2008 krizi sonrası karşımıza çıkan eğilimleri güçlendirdi. Boyer’ye göre, Covid-19’un getirdiği yenilik, finansal olanın ekonomi üzerindeki, ekonominin siyaset üzerindeki, siyasetin halk sağlığı seçimleri üzerindeki ve ulusal bencilliğin dünya ölçeğinde kamu yararı üzerindeki belirleyiciliğini arttırması oldu (Boyer, 2020, s.24, 41). Bu bizi, 2008 krizinden bir “çözüm” ile çıkılmadığı, regülasyon teorisi açısından değerlendirecek olursak, kapitalizmi yeni

4 Şirketleri merkeze koyan ve kapitalizmde kurumların işleyişini karşılaştırmalı olarak inceleyen benzer bir yaklaşım için bkz. Hallve Soskice, 2001.

ve geçici bir i istikrara kavuşturacak yeni bir birikim rejimi ve yeni kurumsal şekillenmelerin olmadığı tespitine götürüyor.

Öte yandan, sağlık krizine çözüm olarak uygulanan kapanmaların, ekonomide yarattığı geri döndürülemez etki dolayısıyla, pandemi öncesine yani 2019'un ekonomik koşullarına dönmek de mümkün olmayacaktır. Yani pandemi sonrası dünyada bir "sıfırdan başlama"  n görmemiz için bir neden söz konusu değildir. Özellikle toplumların refahı söz konusu olduğunda, pandemi daha da görünür hale getirdiği sorunların (gelir, eğitim ve sağlığa erişim hakkındaki eşitsizlikler gibi) öz m n  beraberinde getirmemektedir (Boyer, 2020, s.41). Hatta pandeminin ülke içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri daha da arttırdığını söylemek gerekir (Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020, s.6).

Covid-19 krizi, 20. yüzyıl başından itibaren kapitalizmin yaşadığı büyük krizler olan 1929 ve 2008 krizleri ile karşılaştırıldığında, son ikisinin kapitalist ekonominin kendi iç sorunlarından kaynaklandığını, oysaki Covid-19 krizinin temelde ekonomik bir nedenle değil, sağlık sisteminde yaşanan sıkışma sonucu ortaya çıktığını görüyoruz (Boyer, 2020). Dolayısıyla öncelikle, son on yıllarda, kapitalist sistem içerisinde sağlık ya da bu yazıyı ilgilendiren haliyle halk sağlığı konusunda ne tür gelişmeler yaşandığına odaklanmamız gerekir.

Bu dönemde hükümetlerin halk sağlığına yaklaşımı, içinden geçtiğimiz krizin nedenleri konusunda pek çok ipucu sunuyor. 1990'lerden itibaren, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesini  ng ren neoliberalizm, sağlığın bir "kamu sorunu" olmaktan çıkıp bireysel bir sorun olduğu düşüncesini hâkim kıldı ve bu da devletin sağlık harcamalarının ihtiyaçları karşılamakta giderek daha da yetersiz kalması sonucunu doğurdu. Üstelik, tüm bunlar, tıp ve biyoloji alanlarında teorik ve teknik ilerlemenin had safhada yaşandığı bir dönemde gerçekleşti. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu günkü bilimsel bilgi ve teknoloji ile pek çok hastalık önlenebilir ve iyileştirilebilir iken, bu bilgi ve teknolojinin özel işletmeler tarafından yüksek fiyatlara satılması çok sayıda insanın çaresi olan hastalıklardan ölmesine neden oldu.⁵ Son yıllarda H1N1 ve SARS gibi hastalıkların gösterdiği yayılma ve Afrika'daki Ebola salgını örnekleri ve bilim insanlarının salgınlara dönük uyarılarına karşın, yine neoliberalizmin etkisiyle hükümetler, pandemilerin  nlenmesine yönelik planlama ve harcama yapmayı gündemlerine almadılar (Boyer, 2020, s.71, 74).

Neoliberal dönemde sağlık ürünlerinin (ilaç ve tıbbi malzeme)  retimindeki plansızlık ve bu üretim uluslararası boyutta ve parçalı olarak gerçekleşmesi, ülkeler içerisinde sağlık krizinin boyutlarını daha da arttırdı (Boyer, 2020, s.72). Fransa'da pandeminin ilk aylarında yaşanan maske krizi, bu plansızlığa iyi bir örnek teşkil eder. Pandeminin Fransa'da hızla yayılmaya başladığı 2020 Mart ayında h k met tarafından yapılan açıklamalarda "yeterli mesafe korunduğu takdirde maskeye gerek olmadığı" ileri sürülüyor ve kamusal alanda maske takılması konusunda hiçbir uyarı ya da zorunluluk gündeme getirilmiyordu. Bunun nedeni ülke içinde maske

5 Benzer bir şekilde, Birleşmiş Milletler verilerine göre her gün yaklaşık 1000 ocuk önlenebilir su ve hijyen kaynaklı bağırsak hastalıklarından ölmektedir (Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020, s. 4).

stoku bulunmamasıydı. Üstelik tüm bunlar bir pandemi durumunda 20 milyon kutu maske gerekeceği uyarısını yapan bir halk sağlığı raporunun 2019 yılında yayınlanmış olmasına rağmen gerçekleşmişti. Daha da fazlası, 2013 yılında devletin stoklarında bir milyardan fazla maske stoku mevcut iken bunlar gereksiz görülerek tahliye edilmişti (Prizac, 2020). Koronavirüs tedavisinde kullanılan ilaçlar ve aşı temini söz konusu olduğunda pek çok ülkede plansızlık ve üretimin küresel ölçekte gerçekleşmesinin yarattığı sorunlara dair (tedavide kullanılan ilaçların pek çok ülkede üretilmiyor oluşu ve ülkeler arası rekabet nedeniyle acil ihtiyaç anında temin edilememesi gibi) daha vahim örnekler bulmak mümkündür. Aşırı üreten az sayıdaki ülke sadece kendi vatandaşlarına yaygın aşılama uygularken, Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika'daki pek çok ülkede, yeterli aşı olmadığı ya da aşı fiyatları yüksek olduğu için, henüz aşılama başlamamıştır. Son olarak, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus aşıya erişimde ülkeler arasındaki eşitsizliğe dikkat çekmiş ve dünya nüfusunun yüzde 53'ünü temsil eden yüksek ve üst-orta gelirli ülkelerin mevcut Covid-19 aşılarının yüzde 83'ünü tedarik ettiğini buna karşılık, nüfusun yüzde 47'sini oluşturan düşük ve orta gelirli ülkelere giden Covid-19 aşılarının oranının ise sadece yüzde 17'de kaldığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2021).⁶Bazı araştırmacılar bu durumu "aşı milliyetçiliği" ile açıklamaktadır (Santos Rutschman, 2020; Fidler, 2020, s.749). Bu araştırmacılar aynı zamanda "aşı milliyetçiliğinin" yeni bir olgu olmadığına işaret eder. Örneğin, H1N1 salgınında da ABD, üretilmesi beklenen aşılardan büyük kısmını önceden kendisine ayırmıştır; benzer durumlar çocuk felci ve çiçek hastalığı gibi diğer örneklerde de yaşanmıştır. Dünyanın geri kalan bölgeleri aşıya ulaşabiliyorsa de bu ancak gelişmiş ülkelerdeki tüm vatandaşlar aşılandıktan sonra gerçekleşebilmiştir. Covid-19 için de benzer bir öngöründe bulunmak yanlış olmaz. Dolayısıyla, pandeminin ortaya koyduğu bir diğer olgu da ekonomik küreselleşmenin siyasal planda ulus-devlet mekanizmasını ve milliyetçiliği ortadan kaldırmanın çok uzağında olduğu gerçeğidir.⁷

Üstelik dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da diğer aşı ve ilaçlarda olduğu gibi, Covid – 19 aşısının üretiminin insanlığın ortak değeri olan ve yüzyıllar boyunca farklı toplumlar tarafından biriktirilmiş bilimsel bilginin neticesi olmakla birlikte, sonuçta son formülü üreten şahıs ya da şirkete ait bir ürün olarak görülmesinin yarattığı sorunlardır (Boyer, 2010, s.109).

Ancak pandemi bir kez ortaya çıktıktan sonra, yarattığı tehlikenin boyutlarının görülmesi ile birlikte, Alain Badiou'nun ifade ettiği gibi, kapitalizmin mantığını zorlayan önlemler alınması zorunluluğu doğmuştur (2020). Bu süreçte pandeminin etkin olduğu tüm ülkelerin hükümetleri "ekonomi mi sağlık mı?" ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu soruya eninde sonunda, muhtemelen yaratacağı daha büyük sorunları öngörerek, sağlığı önceleyerek yanıt veren hükümetler, aynı zamanda bu seçimin ekonomik sonuçlarını da göze almak durumunda kalmışlardır.

6 DSÖ Genel Direktörünün bu eşitsizliği "felaket" olarak nitelediği konuşması için bkz. Vaccin at vulnerable global poor before children in rich countries, WHO says, 2021.

7 Pandeminin dünya çapında otoriter iktidarlar ile birlikte milliyetçiliği güçlendirdiğini savunan çok sayıda çalışma mevcuttur. Örnek olarak bkz. Bieber, 2020. Buna karşın uluslararası kurumların rolünün bu süreçte arttığını savunan çalışmalar için bkz. Debre ve Dijkstra, 2021.

Covid-19 öncelikle bir sağlık krizi yaratmıştır, ancak virüsün yayılımının kendisi günümüz kapitalizminin üretim şekli ile doğrudan bağlantılı bir olgudur. Günümüz küresel ekonomisinde pandemiler ile  vreysel koşullarda hızlı bir değişim yaratan sermaye hareketlerinin ilişkisini araştıran bazı yazarlara göre, SARS, H1N1 ve Covid-19 gibi virüslerin hayvanlardan insanlara bulaşması ve ortaya çıktıkları yerellikten hızla dünya ölçeğinde insanlar arasında yayılması, küresel kapitalizmde pek çok sektörde üretim gerçekleşme şekli olan küresel tedarik zincirlerinin, özellikle de dünyanın çeşitli yerlerinde tek bir ürünün büyük miktarlarda üretilmesine dayanan büyük tarım şirketlerinin faaliyetlerinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 krizinin, çıkışı itibariyle kapitalizme dışsal bir süreç olmadığını kabul etmek gerekir (Foster ve Suwandi, 2020, Wallace, 2020). Bunun yanı sıra, Koronavirüsün bu kadar kısa sürede dünyanın her yerine yayılmasını mümkün kılan yine günümüz kapitalizminin bir unsuru olan ulaşım ve iletişimde son dönemde yaşanan devrim niteliğindeki teknolojik gelişmeler olmuştur (Foster ve Suwandi, 2020).

Sürecin ekonomik kriz boyutuna gelirse, koronavirüsün yayılımını engellemek için alınan önlemlerin, özellikle de kapanmaların, ekonomik krizin en önemli nedenlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Çin'in Covid-19'un ilk ortaya çıktığı Wuhan'da aldığı kapanma önlemleri, tedarik zincirinde yarattığı aksama nedeniyle, dünyanın en varlıklı şirketlerinin büyük çoğunluğunu doğrudan etkilemiştir. Zira, binlerce birinci ve ikinci elden tedarikçi ile çalışan bu büyük şirketlerin tedarikçilerinin önemli bir kısmı Wuhan'da bulunuyordu. Dünya Ticaret  rg t , 2020 yılında kapanmaların dünya ticaretinde neden olduğu yıllık düşüşü en iyi tahminle %13, en kötü tahminle %32 olarak hesaplamıştır. Bu ancak 1929 krizi ile karşılaştırılabilecek ölçekte bir ticari daralmaya işaret eder (Foster ve Suwandi, 2020).

Bu durum aynı zamanda, günümüz kapitalizmde başka bir çelişkiye, üretim ya da piyasanın ulusalaşı karakteri ile siyasetin ulus-devlet örgütlenmesi arasındaki çelişkiye işaret etmektedir (Badiou, 2020). Pandemi koşullarında hükümetler aldıkları önlemler ile uluslararası tedarik zincirini kesintiye uğratabilmekte ya da ABD gibi pek çok ulusalaşı şirkete kaynaklık eden bir ülke, sağlık nedenleriyle korumacı, örneğin aşının ihracatını yasaklayıcı tedbirler alabilmektedir. Bu durumda, küresel kapitalizmin işleyişinde ulus-devletlerin rolünü yeniden gündeme almak gerekir.

Boyer'nin çalışmasının ana tezi, küreselleşmede artışın ulus devletlerin korumacı ve ekonomiyi denetleyici tedbirleri ile paralel bir şekilde ilerlediği ve bunun bir çelişki değil birbirini besleyen bir süreç olduğu y n dedir. Buna göre Covid-19 pandemisi dünya ekonomisinde 2010'dan beri gözlemlenen iki eğilimi g cendirmiştir. Bunlardan birincisi, genel olarak "platform kapitalizmi" olarak adlandırılan olguyla ilişkilendirilen, bilgi teknolojilerine ve e-ticarete dayanan ulusalaşı şirketlerin (Boyer bunları isimlerinin baş harflerinden yola çıkararak GAFAM olarak adlandırır: Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft) sağlık krizinden daha da g clenerek çıkmış olmalarıdır. Bu şirketlerin, gerçek zamanlı bilgilerin toplanması ve işlenmesine dönük bir faaliyet y r tt klerinden pandemi ile mücadele için gerekli kişisel bilgilerin toplanması ve işlenmesi, ile eğitimin ve bazı çalışmaların  evrimi i yürütülmesi süreçlerinde daha da büyüdükleri

görülür. Bu açıdan, koronavirüs, zaten başlamış olan ve uzun bir döneme ayılması beklenen bir süreç için hızlandırıcı bir rol oynamıştır (Boyer, 2020, s.84). Öte yandan, pandemi sürecinde, krizin yönetilebilmesi için gerekli olan gerçek zamanlı bilgilere, ellerindeki olanaklar sayesinde devletlerden çok GAFAM ulaşabilmiştir. Boyer'ye göre bu durum çok uluslu şirketler ve devletlerin vatandaşlar ile ilişkisini, devletlerin aleyhine olmak üzere değiştirmiştir. Esasında, Çin örneği üzerinden, pandemi ile mücadelede kişisel bilgilerin anlık olarak toplanmasının, devletin vatandaşlar üzerindeki denetimini arttırarak bir gözetim toplumu yarattığı ve bunun dünyanın geri kalanı için de tehlikeli bir eğilim olduğu pek çok yazar tarafından sıkça vurgulanmıştır. Boyer'nin burada dikkat çektiği nokta, gözetim toplumu söz konusu olduğunda esas karşıtlığın kapitalizm ve Çin'in temsil ettiği düşünülen alternatif sistem arasında değil, bilginin uluslararası özel ellerde toplanması ile ulus-devletlerin elinde toplanması arasında bulunmaktadır (2020, s.64).

İkinci eğilim ise çeşitli şekillerde karşımıza çıkan devlet kapitalizminin, Çin ve Rusya'da en uç örnekleri görüldüğü üzere, ekonomik egemenliğinin pandemiye karşı alınan önlemlerle birlikte daha da güçleniyor oluşudur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu paradoksal görünen iki eğilim, aslında birbirini beslemektedir. Çokuluslu dijital şirketlerin müdahalesinin ülke içinde yarattığı eşitsizlikler, o ülkelerde ekonomiye devlet müdahalesini talep eden milliyetçi siyasi seçenekleri güçlendirerek onların ya iktidar haline gelmesini ya da iktidarlarını konsolide etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde güçlenen popülist hükümetler, sınırların daha sıkı denetlenmesini meşrulaştırmakta ve ekonomide devletin elini güçlendirmektedir. Ancak bunları yaparken ulus-devlet iktidarları uluslararası kapitalizm ile rekabet içerisine girmemektedir (Boyer, 2020, s.15).

Kapitalist sistemde devletin rolü konusuna gelirse, yukarıda değindiğimiz gibi, Boyer ve regülasyon teorisinin başlıca argümanlarından birini, devlet ve piyasanın girift bir ilişki içerisinde olduğu savı oluşturur. Buna göre devlet piyasanın tamamlayıcısı hatta akıl hocası olarak işlev görür. Devletin işlevi yalnızca piyasanın yeterli olmadığı konularda onu tahkim etmek değildir. Devlet, ekonominin işlemesi için gerekli kuralları yaratır ve kriz dönemlerini aşmak için gerekli kurumsal değişiklikleri sağlar. 2008 krizi ve 2012 avro krizinde kamu kaynaklarının kullanılmasının ve merkez bankalarının devreye girmesinin ABD ekonomisini ve Avro'yu çöküşten kurtarması bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bugün "devletin geri dönüşü" olarak adlandırılan ve krizde güçlenen devlet müdahalesini bir felakete gidiş gibi sunan görüş, aslında devletin bu özelliğini göz ardı etmektedir (Boyer, 2020, s.91-97).

Kısacası, Covid-19'un yarattığı toplumsal ve ekonomik kriz, kapitalizm için bir meşruiyet krizine de dönüşmekte ve ekonominin kendi mekanizmaları bu krizi çözmekte yetersiz kalmaktadır. Sağlık alanının pandemiye müdahale etmekte yetersiz kalması, ekonomiyi etkileyen kapanma önlemlerini gerektirmekte ve ekonomik süreçlerin kesintiye uğraması krizi derinleştirmektedir. Bunun yanı sıra, pandeminin gerektirdiği olağanüstü tedbirler ancak ulus-devletlerin müdahalesi ile sağlanabilmektedir. Yukarıda da işaret edildiği gibi bu durum devletin her ölçekte ekonomiye daha fazla müdahale etmesinin önünü açmakta ve bunu meşrulaştırmaktadır.

Ancak devlet dıŐındaki kurumların da bu süreçte çeşitli Şekillerde rol oynadığını unutmamak gerekir. Uluslararası kurumların pandemi krizinde etkisiz kaldığı görülmüŐtür, daha önce değindiğimiz üzere DSÖ buna en iyi örnektir. Ancak ulusötesi bir kurum olarak Avrupa Birliği, tartıŐmalara konu olmakla birlikte krize müdahale etmeye çalışan aktörlerden biri olmuştur. İlk bakıŐta pandemi krizi, Avrupa Birliği'nin entegrasyon sürecini tersine döndürmüŐ ve birlik içindeki ulus-devletlerin inisiyatifini g clendirmiŐ görünmektedir. Birlik içindeki sınır denetimlerinin yeniden devreye sokulması, serbest dolaŐımın engellenmesi ve İtalya'nın en zorlu döneminde Birliğin diğer  yeleri tarafından yalnız bırakılması bu kanıyı destekler niteliktedir. Ancak, Wolff ve Ladi gibi, AB'nin özellikle krizin ilk altı aylık döneminin sonunda sürece etkili bir müdahale geliŐtirdiĐini savunanlar da mevcuttur. Buna göre, son on yılda meydana gelen Avro krizi, göçmen krizi ve Brexit krizi gibi çok sayıda krizle baş etmek zorunda kalan AB, kriz yönetimi mekanizmalarını geliŐtirmiŐ ve bu sayede özellikle Covid-19 krizinin ekonomik boyutuna müdahale için hızlı bir adaptasyon saĐlayabilmiŐtir.⁸ Ancak bu müdahale her alanda eŐit olarak gerçekleŐmemiŐtir. Örneğin sağlık alanındaki müdahalelerde ulus-devletler daha etkin bir rol oynamıştır (Wolff ve Ladi, 2020).

Öte yandan pandeminin hem üretim hem de tüketim açısından önemli sonuçları olacağı açıktır. Üretim küresel ölçekte parçalı yapısı, tedarik zincirlerinin örgütlenmesi, dijital teknolojilerin kullanımının artması, turizm ve eğlence gibi hizmet sektörlerinin bu süreçten yoğun bir Şekilde etkilendiği görülmektedir. Boyer'ye göre bu ve benzer alanlardaki ekonomik aktiviteyi belirleyen kurumsal Şekillenmeler, bu süreçten büyük bir deĐiŐimle çıkacaklardır (2020, s.122). Bunun sonucunda ne tür bir "yeni kapitalizm" ile karŐılaŐabileceĐimize dair öngörülere sonuç bölümünde yer vereceğim.

4. Kapitalizmin Krizi

Covid-19'un Çin'in Wuhan kentinden yayılarak, dünyanın pek çok bölgesini etkisi altına alması, özellikle Avrupa ve Amerika'daki "gelişmiş" olarak nitelenen ülkelerdeki sağlık sistemlerinin virüs ile mücadelede yetersiz kaldığının anlaŐılması, buna karşılık çoğu h k metin kapanma, kısıtlama kararları olarak ekonomik aktivitelere yavaŐlamaya ve dengesizliklere neden olması, dünya ticaretindeki düŐüŐ, artan borçlanma ve milyonlarca insanın hayatı üzerindeki artan iŐsizlik ve yoksulluk baskısı, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere içinde yaŐadıĐımız ekonomik, siyasi ve toplumsal sistem hakkında pek çok soruyu gündeme getirmiştir. Özellikle, 2020'nin bahar aylarında, Covid-19'un günümüz kapitalizmi ile bağlantısı hakkında yoğun bir tartışma yaŐanmıŐ, tanık olunan deĐiŐimin radikalliğinin etkisiyle, bazı araştırmacılar u  yorumlar ve geleceğe dönük abartılı denebilecek projeksiyonlar dile getirmiştir. Bugün, pandeminin baŐlamasından yaklaŐık bir buçuk yıl sonra, eğilimlerin belirginleŐmesi ve olguların birikmesi ile daha iyi desteklenmiŐ analizler yapmak olanaklı hale gelmiŐtir.

8 Wolff ve Ladi AB'nin  ye ülkelerle birlikte Covid-19 tedbirlerinden etkilenen havacılık sektörüne yaptığı yardımlara dikkat çekmektedir (2020, s.1028).

İçinden geçtiğimiz sağlık krizinin kapitalizmin krizi mi olduğu; kapitalizmin bu krizden nasıl çıkacağı, hatta çıkıp çıkmayacağı konularında, siyasal iktisat alanında – 2008 krizi sonrası artan kriz analizleri ile de bağlantılı olarak – çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Bu konuda yazarların çoğu, Covid-19’un yarattığı sağlık krizinin kapitalizmin mevcut ekonomik ve toplumsal krizini derinleştirdiği tespitinde ortaklaşır; tartışma daha çok bu krizin boyutları ve nasıl çözümleneceği ya da çözümlenip çözümlenemeyeceği konusuna yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan Fransız filozof Alain Badiou, bir istisna olarak görülebilir. Pandeminin yarattığı krizi daha çok siyasal planda tartışan Badiou, içinden geçtiğimiz dönemin savaş zamanlarındaki gibi kapitalizm açısından “istisnai” bir dönem olduğunu savunmaktadır. Buna göre, devletlerin Covid-19 krizine verdikleri tepki, savaş döneminde verilen tepki ile – devletçiliğin güçlendirilmesi – aynıdır. Hükümetler, savaş zamanlarındaki gibi, pandeminin toplumsal bir felakete yol açmaması için sınıfsal mantıklarını zorlayan önlemler almak zorunda kalmışlardır. Öte yandan bugünkü toplum yapısının sürmesini de sağlamaları gerekmektedir. Sonuç olarak, Badiou’nun öngörüsü pandeminin Fransa siyaseti özelinde gerçek anlamda bir değişiklik yaratmayacağı yönündedir. Pandeminin siyasal planda oynayacağı rol burjuva devletin, hastaneler, halk sağlığı, eşitlikçi bir eğitim, yaşlı bakımı gibi konulardaki zayıflıklarını ortaya çıkarmaktan ibaret kalacaktır (2020).

Öte yandan içinden geçtiğimiz dönemin, kapitalizm açısından çok daha yaşamsal bir krizi işaret ettiğini ileri süren araştırmacılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Örneğin Galip Yalman, Covid-19 ile gündeme gelenin yalnızca bir sağlık krizi ve ona bağlı bir ekonomik krizle sınırlı olmayıp, kapitalist sistemin bir toplumsal yeniden üretim krizi ile de karşı karşıya bulunduğunu ileri sürmektedir (2021, s.106). Başka bir deyişle bir “meşruiyet krizi” söz konusudur (Cordon, 2020). 2008 krizi, “neoliberal finansallaşma paradigması”nın sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur ancak krizden gerçek anlamda bir çıkışı sağlayacak yeni bir paradigma da ortaya çıkmamıştır. Buradan yola çıkarak Yalman, bir “ara dönem”de olduğumuzu ve kriz sonrasında “devlet-ekonomi ilişkileri bağlamında bir devlet biçimi değişikliği”nin gündeme gelebileceğini ileri sürmektedir (2021). Boyer’in de regülasyon teorisi çerçevesinde benzer bir görüş ileri sürdüğünü görmüştük. Buna göre, mevcut ulusal ve uluslararası kural ve kurumlar (AB, DSÖ ve neoliberal devlet gibi) şu anki krizi aşmada etkisiz kalmaktadır. Pandemi karşısında kendi içerisinde işbirliği ve koordinasyon konusunda sıkıntı yaşayan ve sınırları geri getiren AB örneğinde bu çok daha açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla, krizin, ekonomiyi düzenleyen ulusal ve uluslararası kurumsal şekillenmeleri dönüştürmesi ve buna uygun yeni kurallar ve kurumları ortaya çıkarması konusunda bir beklenti ortaya çıkmaktadır (2000). Bunu beklentiyi, “daha iyi bir kapitalizm” modelini savunan yazılarda görmek mümkündür: buna göre devlet eşitsizlikleri törpülemek ve finansallaşmadan geri dönülmesini sağlamak doğrultusunda müdahil olmalı ve Covid-19 krizi bunun için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.⁹

Bazı araştırmacılar ise, kapitalizmin bu krizden çıkış şansının olmadığını ve sürdürülebilirliğinin sonuna geldiğini savunmaktadır. Örneğin Haldun Gülalp’e göre, zaten bir süredir çöküş aşamasında olan kapitalizm, pandeminin var olan yapısal sorunlarını iyice derinleştirmesiyle

9 Örnekler için bkz. Galip Yalman, 2021.

birlikte sürdürülebilir olmaktan  kmıştır. Esasında Gülalp, pandemiden bağımsız bir “son kriz” değerlendirmesi yapmaktadır. Buna göre, kapitalizm, kısa ve uzun dönemli kriz döngülerinin yanı sıra ortaya çıkışı, gelişmesi ve  k ş n  içeren tek bir yaşam döngüsüne de sahiptir. Bu döngü içerisinde ilkel birikim rejimi ile ilk itkisi oluşan kapitalizm, yaşam döngüsünü de bugün içinde bulunduğumuz “yeniden ilkel birikim” modeli ya da “mülksüzleştirme yoluyla birikim” modeli ile tamamlayacaktır. Çoğu araştırmacının “neoliberalizmin krizi” olarak tanımladıkları krizi, Gülalp kapitalizmin “nihai krizi” olarak tanımlamaktadır. Pandemi ise bu krizi derinleştiren, pekiştiren bir etkide bulunmuş bulunmaktadır. Gülalp, kapitalizmin  k ş  ile feodalizmin  k ş n  salgın hastalıklar bağlamında karşılaştırır ve Covid-19 salgını ve 14. yüzyılda Avrupada yaşanan “kara ölüm” olarak adlandırılan veba salgınının benzer “sistemi sarsma özellikleri” olduğunu ileri sürer.¹⁰ Buna göre, kara ölüm feodalizmde, sistemin özünü oluşturan, eşitsizlikleri azaltıcı bir rol oynayarak sistemin üzülmesine neden olurken. Covid-19 kapitalizmde eşitsizlikleri arttırıcı bir etkide bulunmakta ve bu şekilde ortaya çıkan meşruiyet krizi kapitalizmin üzülmesini getirmektedir (2021, s.11-30).

Gülalp'in, konumuz açısından önemli bir diğer savı da devletin ekonomide artan rolü hakkındadır. Gülalp'e göre kapitalizmin son onyıllarına damgasını vuran birikim rejimi (yeniden ilkel birikim modeli) devlet gücü ve devlet şiddeti olmaksızın sürdürülebilir bir rejim değildir. Dolayısıyla devletler giderek daha otoriter ve hatta otokratik hale gelmektedir. Pandemi de bu otoriterlik eğilimlerini kuvvetlendiren bir etkide bulunmuştur. Ancak Gülalp, yarattığı meşruiyet krizi ile bu eğilimin de sürdürülebilir olmadığını savunmaktadır (2021, s.20-35).

David Harvey de kapitalizmin son dönemdeki birikim rejiminin pandemi başladığında hali hazırda krizde olduğunu düşünen yazarlar arasındadır. Üstelik Harvey'e göre de bu sadece ekonomik bir kriz değil, aynı zamanda kapitalizm açısından bir meşruiyet krizidir. Pandemi sınıf, cinsiyet ve ırk ayrımlarını derinleştirerek ve bunları daha da görünür kılarak bireylerin sistemi sorgulaması sonucunu doğurabilir. Harvey'nin işaret ettiği önemli noktalardan biri “doğal felaket” diye bir şeyin olmadığı, bir virüsün mutasyona uğramasının doğal olduğu ancak bu mutasyonun insan hayatını tehdit eder hale gelmesinin, insan edimlerinin bir sonucu olduğudur. Dolayısıyla virüslerden nasıl etkilendiğimiz, içinde yaşadığımız sistem ile doğrudan bağlantılıdır. Bir diğer önemli nokta da pandeminin g clendirdiği bilgi teknolojileri ya da dijital teknolojilerin kullanımının uzun vadede yeni bir kriz doğurma ihtimalidir. Harvey'e göre üretim sistemlerinde daha fazla yapay zekanın kullanımı ve emek yoğunluğunun azalması büyük ölçekli işsizlik ve talebin azalması gibi sorunlar doğurması dolayısıyla ekonomik durgunluğa neden olabilir (Harvey, 2020).¹¹  te yandan, bilgi teknolojilerinin kullanımının (uzaktan çalışma, haberleşme ağlarının yoğun kullanımı gibi) kapitalizm sonrası bir alternatifte işaret ettiğini ileri süren yazarlar da mevcuttur (Gülalp, 2020, s. 30).

10 Veba salgınlarının tarihteki toplumsal etkilerini Covid-19 ile karşılaştıran ilham verici bir yazı için bkz. Varlık, 2020.

11 Yapay zek  ve dijital teknolojilerin emek kullanımında yarattığı sorunlar ve doğurduğu eşitsizlikler için bkz. Acemoglu ve Restrepo, 2020.

Görüldüğü gibi, pek çok araştırmacının ortak görüşü, pandeminin ve ona karşı alınan önlemlerin, mevcut ekonomik sistemin var olan eğilimlerini ve zayıflıklarını ortaya koyduğu doğrultusundadır. Eğilimlerin başında, ulus devletlerin güçlenmesi, hükümetlerin ekonomide daha aktif bir rol oynaması dolayısıyla ekonomide piyasa mekanizmalarından çok devlet müdahalesinin öne çıkması dile getirilmektedir (Rodrik, 2020). Krizin özellikle sağlık ve eğitimi etkilemesi ve bu alanda neoliberalizmin neden olduğu eşitsizliklerin su yüzüne çıkması (sağlık hizmetine erişimdeki eşitsizlikler, eğitime ulaşmadaki eşitsizlikler, evden çalışabilenler ve çalışamayanlar arasındaki eşitsizlikler vs.) “sosyal devletin geri dönmesi” gerektiğine dair vurguyu arttırmıştır. Böylece, kapitalist sistemde devletin rolünün önemi bir kez daha kendisini göstermektedir. Ancak, bu analizlerin önemli bir kısmı devletin rolünü “istisnai” olarak değerlendirmektedir. Oysaki, yukarıda iddia edildiği gibi, bugünkü durumu açıklamak için elimizde işlevli bir teori mevcuttur: bu da devletin ve benzer kurumsal şekillenmelerin piyasa ekonomisinin işleyişi açısından kaçınılmaz olduğu şeklindeki regülasyon teorisinin ana tezidir. Kapitalizmin normal işleyişi kadar, nasıl olup da ekonomik krizleri ve daha da önemlisi meşruiyet krizlerini aşabildiği bu çerçevede daha iyi anlaşılabilir.

Buradan yola çıkarak, ekonomiye devlet müdahalesinin kapitalizmde istisna değil norm olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu söylediğimiz, kapitalist ekonominin, önceki ekonomi sistemlerinden farklı olarak, zor mekanizmaları olmadan işlediği tezini çelen bir düşünce değildir. Burada kastedilen, kendi içerisinde çelişkiler barındıran ve krizler olmadan yoluna devam edemeyen kapitalist ekonominin bu krizleri aşması ve çelişkilerini bir meşruiyet krizine yol açmadan sürdürebilmesinin ancak devlet, hukuk gibi kurumların müdahalesi ile mümkün olduğudur.

5. Krizden Çıkış Nasıl Olabilir?

İster istemez baştaki soruya geri dönüyoruz: “Pandemi sonrası bizi nasıl bir dünya bekliyor?”. Bu yazı yazılırken pandemi hala bitmiş değildir; 2020 baharında herkesin umut bağladığı aşılamanın şimdilik yalnızca ABD, Avrupa ve daha birkaç gelişmiş kapitalist ülke ile sınırlı kalacağı anlaşılmıştır ve 2021 sonu için kimse net öngörülerde bulunamamaktadır. Dolayısıyla bu soruya cevap olarak yalnızca bazı tahminlerle yetinebiliriz.

Robert Boyer’ye göre pandemi sonrası dünyada karşımıza çıkacak olasılıklardan biri, gözetime dayalı bir kapitalist sistemin yerleşmesidir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, dijital teknoloji ve biyolojide bu süreçte yaşanan gelişmeler ve pandemiye karşı alınan kısıtlama önlemleri, gözetim toplumunu sürekli kılabilir. Aynı zamanda bu toplumun küçük bir zenginler topluluğu ve demokrasiden uzaklaştıkça etkisiz kılınmış büyük edilgin kitleler şeklinde kutuplaşacağı da öngörülebilir. Boyer’ye göre ikinci olasılık ise bu gözetim toplumunun çöküşünden doğabilir; ki, “insan odaklı” (anthropogénétique) bir sistem ancak bu şekilde hayata geçirilebilir. Son yaşananlar, sosyal devletin gerekliliğini kanıtlamıştır; ancak bu sosyal devletin ekonomiyi de kapsayan bir demokrasinin garantörü olması gerekir. Sosyal devlet, sağlık tehdidi karşısında

kolektif sağlığın korunması için gerekli kurumların tümünü güçlendirmeli ve eğitim, yağam tarzı ve kültürü toplumun iyiliğini gözeten araçlar olarak benimsemelidir. Bununla birlikte, dünya ölçeğinde kamu yararını ve ulus-devletlerin refaha ulağmasını sağlayacak m ğtereklere dayalı bir uluslararası rejimin kurulması gerekir (2021, s. 143, 151).

Boyer'nin ifade ettiği gibi krizden ıkığın "insan odaklı" bir anlayığla yapılması ve sağlık, eğitim ve kültür alanlarını öncelemesi gerekir. Dolayısıyla ekonominin buna göre düzenlenmesi ve ekonomiyi düzenleyecek kurumsal ėekillenmeler ve tabii ki devletin bu amaç doğrultusunda hareket etmesi ve düzenlemeleri yönetmesi gerekecektir. Ancak sorunun zor yanı kapitalizmin tağıdığı ve yazıda kısmen değindiğimiz tüm eliğkiler ile bunun nasıl mümkün olacağıdır. Kurumların kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere yaptığı müdahalelerin "insan odaklı" bir sistemi sağlayacağı ve bir sonraki sağlık ve ekonomi krizini engelleyeceğine dair bir veri yoktur. Tam tersi yukarıda değindiğimiz pek çok veri, kapitalizmin kendisinin sağlık krizi de d hil olmak üzere krizlerin tetikleyicisi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla devletin kapitalizmin krizlerini ağmasındaki rolünün sorgulanması "insan odaklı" bir sistemin hayata geçirilmesi için de önemli bir çaba olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Acemoglu, D. ve Restrepo, P. (2020). The wrong kind of AI? Artificial intelligence and the future of labour demand. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 13 (1), 25-35. doi:10.1093/cjres/rsz022
- Badiou, A. (2020). *Sur la situation  pidemique*.  ditions Gallimard. Eriğim adresi: <https://tracts.gallimard.fr/fr/products/tracts-de-crise-n-20-sur-la-situation-epidemieue>.
- Bieber, F. (2020). Global nationalism in times of the COVID-19 Pandemic. *Nationalities Papers*, 1-13. doi:10.1017/nps.2020.35
- Boyer, R. (2015). * conomie politique des capitalismes*. Paris:  ditions La D couverte.
- Boyer, R. (2020). *Les capitalismes   l'épreuve de la pandemie*. Paris:  ditions La D couverte.
- Braithwaite, J. (2008). *Regulatory Capitalism How It Works, Ideas for Making It Work Better*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Buğra, A., Gürkaynak, R., Keyder, ., Palat, R., ve Pamuk, ė. (2020). New Perspectives on Turkey roundtable on the COVID-19 pandemic: Prospects for the international political economic order in the post-pandemic world. *New Perspectives on Turkey*, 63, 138-167. doi:10.1017/npt.2020.23
- Condon, R. (2021). The corona virus crisis and the legitimization crisis of neoliberalism. *European Societies*, 23 (sup1), 805-816. doi: 10.1080/14616.696.2020.1839669.
- Debre, M. ve Dijkstra, H. (2021). COVID-19 and policy responses by international organizations: Crisis of liberal international order or window of opportunity? *Global Policy*. 12(4), 443-454. doi: 10.1111/1758-5899.12975.
- DS den ağı uyarısı: 'ėok edici küresel eğitsizlik' büyük risk (2021, 11 Mayıs). *Cumhuriyet*. Eriğim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/>.
- Fidler, D.P. (2020, 14 Ağustos). Vaccine nationalism's politics. *Science*, 369 (6505), 749. doi: 10.1126/science.abe2275.
- Foster J.B. ve Suwandi I. (2020). COVID-19 and catastrophe capitalism. *Monthly Review*, 72 (2). Eriğim adresi: <https://monthlyreview.org/2020/06/01/covid-19-and-catastrophe-capitalism/>.

- Gülalp, H. (2021). Kara Ölüm'den Covid-19'a, kapitalizmin yükselişi ve çöküşü. *Praksis*, 55, 9-44.
- Hall P.A. ve Soskice D. (2001) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2020, 20 Mart). Anti-capitalist politics in the time of COVID-19. *Jacobin*. Erişim adresi: <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions>.
- Jessop, B. (1995). The regulation approach, governance and post-Fordism: alternative perspectives on economic and political change? *Economy and Society*, 24(3), 307-333. doi: 10.1080/030.851.49500000013
- Jessop, B. (2007). *Regulation Theory*. Ritzer G. (ed.) içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 3848-3851). Oxford: Blackwell Publishing.
- Jessop, B. ve Sum, N. L. (2006). *Beyond the Regulation Approach*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Klosko G. (2013). *History of Political Theory: An Introduction Vol II: Modern*. Oxford: Oxford University Press.
- Levi-Faur, D. (2005). The global diffusion of regulatory capitalism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 12–32. <https://doi.org/10.1177/000.271.6204272371>.
- Levi-Faur, D., ve Jordana, J. (2005). Globalizing regulatory capitalism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 598(1), 6–9. <https://doi.org/10.1177/000.271.6204272612>.
- Prizac, R. (2020, 8 Nisan). Pénurie de masques: chronique d'un mensonge. *L'Humanité*. Erişim adresi: <https://www.humanite.fr/penurie-de-masques-chronique-dun-mensonge-687538>.
- Rodrik, D. (2020, 15 Mayıs). Will Covid-19 remake the world? <https://www.oecd.org/naec/events/will-covid-19-remake-the-world.htm>.
- Santos Rutschman, A. (2020, 3 Temmuz). The reemergence of vaccine nationalism. *Georgetown Journal of International Affairs*. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=3642858>. Doi:<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3642858>
- Vaccinate vulnerable global poor before children in rich countries, WHO says (2021, 14 Mayıs). *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2021/may/14/vaccinate-vulnerable-global-poor-before-rich-children-who-says>.
- Varlık, N. (2020). The plague that never left: Restoring the Second Pandemic to Ottoman and Turkish history in the time of COVID-19. *New Perspectives on Turkey*, 63, 176-189. doi:10.1017/npt.2020.27
- Wallace, R, Liebman, A., Chaves L.F, Wallace, R. (2020). COVID-19 and circuits of capital. *Monthly Review*, 72 (1). Erişim adresi: <https://monthlyreview.org/2020/05/01/covid-19-and-circuits-of-capital/>.
- Wolff, S. ve Ladi, S. (2020). European Union Responses to the Covid-19 Pandemic: adaptability in times of permanent emergency. *Journal of European Integration*, 42(8), 1025-1040. doi: 10.1080/07036.337.2020.1853120.
- Yalman, G.L. (2021). Kapitalizmin krizleri üzerine gözlemler. *Praksis*, 55, 99-108.

Covid 19, Capitalism and the Regulatory Role of the State

Neslişah L. BAŞARAN LOTZ*

This article examines the economic and social crisis caused by the Covid-19 pandemic which has affected the world since the beginning of 2020 and tries to relate this to the recent crisis of the capitalist system. To do this, the article focuses on the theory of regulation and to one of its pioneers, French economist Robert Boyer and his recently published book entitled *Les capitalismes à l'épreuve de la pandémie*, which may be considered as one of the most comprehensive studies published so far in terms of understanding the economic and social "crisis" that arose with Covid-19 pandemic.

The article briefly reviews the analysis of regulation theory on crises and institutions and the role of the state in the economy. It highlights the analyses of Boyer on the tendencies of capitalism revealed on the one hand by transnational corporations and on the other hand by the economic role of the nation-states. The article also deals with the arguments of other economists and social scientists of critical political economy on their evaluations on Covid-19 crisis. In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system.

The main problematic of the article is about the role the state plays in capitalism and whether state intervention is exceptional or not in today's economic system. The idea that the state will reduce its functions and that it will become less involved in the economic field has dominated the neoliberal discourse and policies in Turkey after the 1980s. However, the 2008 crisis and now the Covid-19 pandemic reveal that the regulatory role of the state has not decreased, but rather increased. The aim of this article is to highlight the regulatory role of the state and the decisive role of the nation-state in capitalism by bringing up the evaluations made by the regulation school on the pandemic, and to provide theoretical clues to the evaluations on the role of the state in the development of Turkish capitalism.

Boyer examines the crisis with both historical and current aspects and tries to explain which trends of today's capitalism have developed and which have turned into elements of a new crisis. He focuses on the issue of whether there is a contradiction between the transnational structure of

* Istanbul Aydın University, E-mail: nlemanlotz@aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2467-1488>

large corporations, namely the global dimension of capitalism and the strengthening of nation-states and their becoming more influential on the economy.

The claim of the article is that Covid-19 and the health crisis it caused are not externally related to capitalism, but on the contrary, they represent and are the fruits of the crisis of the capitalist system. The emergence of Covid-19 and its rapid spread around the world is not independent of the mechanisms of operation of capitalism today, these can even be considered as the by-products of these latter (Foster and Suwandi, 2020; Wallace, 2020). Further, many researchers agree that the pandemic revealed the weaknesses of neoliberalism in the fields of social security, public health and education and deepened the existing inequalities in almost all societies (Boyer, 2020; Buğra, Gürkaynak, Keyder, Palat, Pamuk, 2020; Dani Rodrik, 2020).

Another phenomenon demonstrated by the Covid-19 crisis is that capitalism does not possess the mechanisms to cope with this kind of global health crisis. Especially at the last point we came to, the impossibility of a worldwide vaccination despite the production of the Covid 19 vaccine, in a system where production is carried out on a global scale, at the present stage of development of global supply chains, while there are organizations and collaborations on a world scale (as World Health Organization), proves that the global Covid-19 pandemic cannot be handled by the existing international organizations. On the contrary, instead of international solidarity and cooperation in vaccine production, the attitude described as “vaccine nationalism” by some researchers is dominant. While the few countries that produce the vaccine only apply widespread vaccination to their own citizens, many countries in Africa, South Asia and South America have not yet started vaccination because there are not enough vaccines, or the prices are too high. “Vaccine nationalism” is not a new phenomenon. For example, in the H1N1 epidemic, the USA had previously reserved most of the vaccines expected to be produced; similar situations have occurred with other instances such as polio and smallpox. Although the rest of the world could reach the vaccine, this could only happen after all citizens in developed countries were vaccinated (Santos Rutschman, 2020; Fidler, 2020, s.749). It would not be wrong to make a similar prediction for Covid-19. Therefore, another phenomenon revealed by the pandemic is the fact that economic globalization is far from eliminating the nation-state mechanism and nationalism in the political plan.

In the light of these recent works and discussions, the article proposes to rethink the role of the state in the capitalist system. One of the main arguments of Boyer and regulation theory is that the state and the market are in an intricate relationship. The state functions as a complement or even a mentor of the market. The function of the state is not merely to arbitrate the market in matters where it is not sufficient. The state creates the rules necessary for the functioning of the economy and ensures the institutional changes necessary to overcome times of crisis. The proof may be found in the involvement of public resources and central banks in the 2008 crisis and in the 2012 euro crisis and the recovery of the US economy and the euro from collapsing in these two instances. Also, as seen in the example of China, the countries that survived the crisis better

are capitalist systems with a dominant statist aspect, so it is natural for other economies to turn to this strategy (Boyer, 2020, p.91-97).

The pandemic will have significant consequences in terms of both production and consumption. It is seen that the fragmented structure of production on a global scale, the organization of supply chains, the increase in the use of digital technologies, and service sectors such as tourism and entertainment are heavily affected by this process. The institutional formations that determine economic activity in these and similar areas will come out of this process with a great change (Boyer, 2020, p.122).